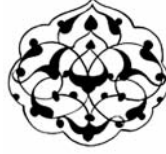

GİRESUN MERKEZDE OSMANLI DEVRİ VAKIF ESER KİTABELERİ

Mehmet FATSA* Halil İbrahim SARITAŞ**

Özet

Bu çalışmada Giresun merkezdeki vakıf eserlerden, cami, çeşme ve bahçe kitabeleri ele alınmıştır. Çoğu hizmet verir durumdaki bu eserlerden 6 Osmanlı camiinde 9 adet kitabe, 4 çeşmede 5 adet kitabe; çeşmesi bulunmayan 2 kitabe ve bir bahçede 2 adet kitabe tespit edilerek okunmuştur. Genellikle 19.yüzyılda ve Cumhuriyetin ilk yıllarında yazıldığı anlaşılan bu eserlerden, şehrin tarihine ışık tutabilecek önemli ayrıntılar elde etmek mümkün olmuştur.

Anahtar kelimeler:

Vakıf, Cami, Çeşme ve Kitabeler.

OTTOMAN WAQF INSCRIPTIONS IN THE CITY CENTER OF GİRESUN

Abstract

This study analyses mosques, fountain and garden inscriptions of ottoman waqfs in downtown Giresun. In particular nine inscriptions of six ottoman mosques, five inscriptions over four fountains and two more that are not placed on a fountain, as well as two inscriptions in a garden are analysed. These inscriptions made in the 19th century and the early republican years are still part of structures used today. Their important details can shed light on the history of the city.

Keywords:

Foundation, mosques, fountain and inscriptions.

* Araştırmacı-Yazar, mehmet.fatsa@hotmail.com

** Araştırmacı-Yazar

GİRİŞ

Giresun merkezde Osmanlı döneminde inşa edilmiş olan vakıf eserlerinden bir kısmı yıkılmış, bir kısmı da bilinçsiz onarımlar ve ihmaller yüzünden büyük ölçüde tahrip olmuştur. Yıkılan eserlerden kuşkusuz en önemlisi, şehir merkezindeki Müslüman yerleşiminin de çekirdeğini oluşturan Sultan Selim Camii ve çevresindeki yapılarıdır. Söz konusu cami, 1480'li yıllarda Şehzade Abdullah'ın Trabzon sancak beyliği sırasında inşa edilmiş; Yavuz Sultan Selim'in şehzadeliği döneminde de çevresine yapılan ilavelerle küçük bir külliyeeye dönüştürülmüştür. Osmanlı idaresinin Giresun'a ilk yadigarı sayılabilecek olan bu eser, maalesef 1932 yılında yıkılarak yerine Küçük Yalı (bugünkü Taşbaşı) Parkı yapılmıştır (Fatsa 2008: 23). Tam olarak şehrin merkezinde bulunmasalar da önemli birer kültür varlığı durumundaki Hasan Dede Camii, Hasan Dede Türbesi ve Şeyh Kılıç Dede Türbesi de şu veya bu biçimde yok edilmiştir (BOA, Ev. d: 1/28461).⁽¹⁾

Şehirdeki tarihi eserlerin bir kısmında ise yenileme ve onarımlar sebebiyle bozulmalar veya kitabe kayıpları olmuştur. Örneğin şehir içinde Şeyh Kera-

meddin Camii, Çınarlar Camii ve Seydi Vakkas Türbesi gibi önemli eserlerin kitabeleri kayıptır. Seyyit Mehmet Paşa (Kapu) Camii'nin eksik kitabesi ise yerinde olmayıp Giresun Müzesi bahçesindedir.⁽²⁾ Bu yüzden söz konusu eserlerin tarihi gelişimini takip etmek de zorlaşmıştır. Aynı şekilde, Hacıhüseyin Mahallesi'ndeki Hattatzade Hacı Ömer Ağa Çeşmesi, Kale Mahallesi içindeki Eşref Efendi Çeşmesi, Osmaniye Mahallesi Saytaş Mevkiindeki Hoca Hanım ve Fatma Hanım Çeşmeleri hariç, şehirdeki tüm Osmanlı çeşme kitabeleri ya yok olmuş ya da okunamayacak derecede tahrip edilmiştir. Bazı çeşmeler ise yıkılmış, elde kitabeleri kalabilmiştir.

Şehirdeki kitabelerden maksatlı olarak tahrip edilmiş en ilginç örnek ise Eski Hükümet Binası'nın giriş ve çıkış kapıları üzerinde bulunan kitabelerdir. Söz konusu kitabelerdeki yazıların özel bir yöntemle yok edildiği anlaşılmaktadır.

Buna rağmen mevcudiyetini ve orijinalliğini muhafaza edebilen, bir ölçüde taş vakfiye niteliğine sahip bazı kitabelerden bugün için söz edebilir durumdayız. Burada ele alacak olduğumuz taş kitabeler, genellikle Osmanlı devri Giresun'ı oluşturan mücavir alandaki camiler ile az sayıdaki başka eser-

1. 19.yüzyılın sonlarında yaşamış olan Osman Fikret Topallı'nın, henüz yayınlanmamış bir elyazmasında Şeyh Kılıç Dede türbesinin Seldeğirmeni Mahallesi'nde, Hasan Dede Türbesi'nin de Teyyaredüzü Mahallesi'nde bulunduğu haber verilir.
2. Bugün şehrin ana arterlerinden biri olarak hizmet veren Gazi Caddesi, 1901 yılında, Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışının sene-devriyesi sebebiyle "Hamidiye Caddesi" adıyla açılmış; açılışın anısına da, caddenin uygun bir yerine II. Abdülhamit tuğralı bir kitabe yazılması öngörülmüştür. Yazışmaları elimizde bulunan söz konusu kitabenin akıbeti de belli değildir. (BOA, İ.DH. 1319, Ra/7).

lere ait kitabelerdir. Bunlar tarihi sırasına göre Seyyit Mehmet Paşa (Kapu) Camii, Hacı Hüseyin Camii, Hacı Miktaf Camii, Hortumzade (Gemiler çekeği) Camii, Kale Camii, Soğuksu Camii; Millet Bahçesi, Eşref Efendi Çeşmesi, Hattatzade Ömer Ağa (Hacı Hüseyin Camii) Çeşmesi; ayrıca yeri belli olmayan Müze’de muhafaza edilen iki adet çeşme kitabesidir.

Tabi bu miktar, 600 yıl Osmanlı idaresinde kalmış bir kent için çok mütevazı olduğu gibi, biraz da düşündürücü bir sonuçtur. Bu durum, şehirdeki tarihi eserlerin ve kitabelerin üzerinde yapılan tahribatın boyutları hakkında bir fikir vermektedir. Konumuzun maksadı açısından önemli gördüğümüz bu noktanın altını çizdikten sonra, eldeki vakıf eser kitabelerini sırayla incelemeye geçebiliriz.

A- ŞEHİRDE BULUNAN CAMİ KİTABELERİ

1- Seyyid Mehmet Paşa (Kapu) Camii Kitabesi

Giresun şehrinin en eski eserlerinden biri olan Seyyid Mehmet Paşa Camii, önce ahşap olarak Mutasarrıf Seyyid Mehmet Paşa tarafından 1593 yılında inşa edilmiştir. Doğu cephesine yakın bir yerde bulunan medresenin uygulama camii olarak kullanıldığı da olmuştur. Şehrin çekirdeğini teşkil eden Kale’nin girişi kapısı yakınına inşa edildiği için, halk

arasında daha çok “Kapu Camii” şeklinde anılmıştır. Tarih içinde birçok onarım görmüş olan mabet, bugünkü şeklini Giresun eşrafından Karamustafazâde Mahmut Efendi’nin 1896 yılında yıkıp yeniden inşası ile kazanmıştır. Bu yüzden 19. yüzyılın mimari özelliklerini taşımaktadır. 1986 yılında kültür varlığı olarak tescillenen caminin etrafındaki medrese ve hamam gibi yapılar, zaman içinde buranın Kapu Mahallesi şeklinde gelişmesine neden olmuştur (GVD 2255: 1-2) Cami üzerinde bugün kitabe mevcut değildir. Ancak önceleri cami mahzeninde iken Giresun Müzesi’ne nakledilen eksik kitabenin, orijinal olduğu düşünülmektedir (Emecen 2008: 86-87). Siyah kesme taş üzerine sülüs hatıyla yazılan söz konusu kitabe mevcut haliyle şöyledir:

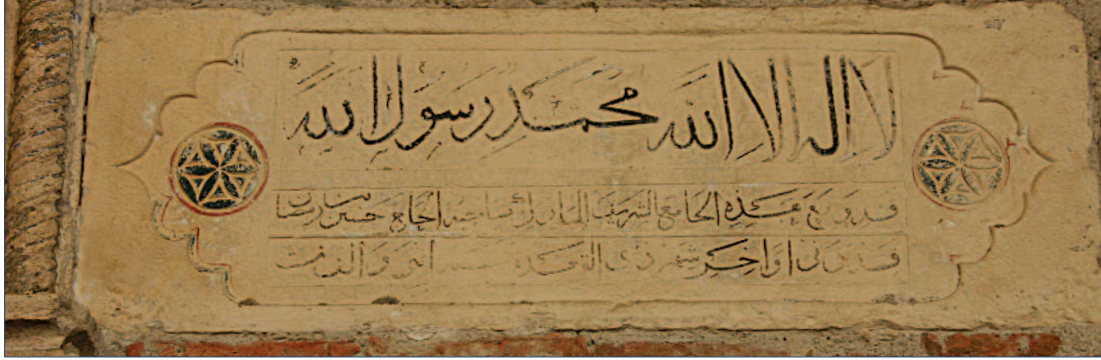
..... محمد میر میران شهنشاه پور بو جامع خیرات عالی
..... بیک اون التی بو تاریخ ایچره اتمام رضا حق ایچون ایدب بو حالی

“...../ Mehmed mîr-i mîrân-ı şehinşâh pûr bu câmi’i hayrât-ı âlî”

“..... / Bin on altı bu tarih içre itmâm rızâyı Hak içün edüp bu hâlî”

Kısaca, Beylerbeyi Mehmet Bey tarafından 1607’de Allah için yaptırıldığı ifade edilen büyük hayrın (caminin) kitabesine ait bu manzumenin eksikliğine rağmen, Seyyid Mehmet Paşa’nın, 17. yüzyıl başlarında önemli bir şahsiyet olarak şehri yönetirken,

قد وقع هذه الجامع الشريف المبارك صاحبه الحاج حسين بن رمضان

قد بنى في اواخر شهر ذى القعدة سنة اثني و الف

Caminin girişinin sağ üst kısmındaki kesme taş kitabenin transkripsiyonu şöyledir:

Kad vaka'a hazihî'l-cami'i'ş-şerifi'l-mübarek sahibuhu el-Hac Huseyin bin Ramazan Kad benâ fi evâhir-i şehri Zilkâde sene isnâ ve elf.

hayırsever kişiliği ile halkın ilgisine mazhariyeti hak ettiği anlaşılmaktadır. ⁽³⁾

2- Hacı Hüseyin Camii Kitabesi

Hacı Hüseyin Mahallesi'nde 189 ada ve 1 nolu parselde bulunan camii, kareye yakın bir alan üzerinde, Osmanlı mimari üslubuna uygun şekilde kesme taştan inşa edilmiştir. İçten tek kubbeli, dıştan semerdam çatılıdır. Camiye kuzeyden iki yanı sütünceli tek kapıdan girilir. Yapının üç cephesinde dikdörtgen formlu pencereler vardır. Dış cephesi sade, iç mekânı ise mimari bakımdan daha zengindir. Ana yapıyla uyumlu tek şerefeli kesme taş minare, caminin kuzeybatı kısmına yerleştirilmiştir. Ahşap sütunların desteklediği son cemaat mahallinin üzeri düz çatı ile kapatılmıştır. İç süslemelerde Barok üslubunun etkisi vardır. 1974 yılında çini süslemeyle kapatılan kesme taştan mamul mihrap, 2008 yılındaki restorasyon sırasında tekrar aslına döndürülmüştür.

İnşa kitabesinden, 1594'te yapılan caminin ilk banisinin Ramazan oğlu Hacı Hüseyin Ağa olduğu anlaşılmaktadır. Cami günümüzdeki görünümüne, 1861 yılında Dizdarzâde Ayşe Ematullah Hatun'un yeniden inşası ile kavuşmuştur. (BOA, Ev. d: 16104; GŞS: 1410/ 163). 2008'de Vakıflar Bölge Müdürlüğü idaresi yapıda kapsamlı bir restorasyon gerçekleştirmiştir.

Sülüs hattıyla yazılmış Arapça kitabe metninin anlamı "Ramazan oğlu Hacı Hüseyin tarafından yaptırılmaya başlanan bu mübarek cami-i şerif, 1002 yılının Zilkade ayının son günlerinde (1594 yılının Ağustos ayı ortalarında) yapılmıştır" şeklinde ifade edilebilir. ⁽⁴⁾

3- Hacı Miktad Camii Kitabeleri

Hacı Miktad Mahallesi'nde 56 ada ve 15 nolu parselde bulunan cami, kareye yakın planlı, kesme taştan merkezi tek kubbeli olarak yapılmıştır. Yapının önünde sekiz payenin desteklediği bir son cemaat mahalli bulunmaktadır. Bu kısım yüksek kemerli dört kesme taş sütun, pencereler ve üçgen alınlıkla süslenmiştir. Yapının kuzeybatı kısmında yer alan kesme taştan tek şerefeli minareye son cemaat mahallinden çıkılmaktadır. Asıl ibadet mekânına basık kemerli cümle kapıdan girilir.

Caminin tarihi hakkında ayrıntı veren birinci kitabe bu kapı üzerindedir. Doğu kısımda yer alan ikinci kapı basık kemerli, taş lentolu olup, üzerinde üç satırlık ikinci kitabe vardır. Kesme taştan yapılmış minare, yapının kuzeybatı köşesindedir. Alçı karmalı mihrap ve ahşap minber ise sonradan yapılmıştır.

İlk olarak ahşaptan hicri 1072 (1661) tarihinde Hacı Miktad Ağa tarafında inşa edilen cami, 1841 yılında

3. Emecen, bu şahsın Giresun'da türbesi bulunan Seyyid Vakkas ile aynı kişi olduğunu ileri sürer. Ancak 1455'te Sonisa Sancak beyi iken (TT, nr. 83, s. 96), bilahare 1461'de Trabzon'un fethi için hareket eden Fatih'in ordusuna katılan, sonra da askerî faaliyeti sırasında Giresun'da şehit düştüğü kuvvetle muhtemel olan Seydi Vakkas'ın farklı tarihi kişiliği üzerinde yeni ve daha detaylı bir araştırma da yapılabilir.

4. Kitabenin tarih kısmının sonundaki yıpranmış harfler "sitte"(altı) olarak da okunabilir. Bu durumda silinmiş gibi duran kelime eklendiğinde, caminin inşa tarihi 1602 yılı ortaya çıkmaktadır. Ancak bu bilgiyi doğrulayacak başka bilgilerden yoksunuz. Bu yüzden 1594 (H.1002) yılını esas almanın daha doğru olacağını düşünüyoruz. Caminin girişi kapısı üzerindeki mermer kitabede ise Nisa suresinin 103. ayeti vardır.

Hacı Çalık Kaptan tarafından yenilenmiştir. Bugünkü şeklini, 1889 yılında Alemdarzâde Hacı İsmail Efendi'nin yeniden yaptırması ile kazanmıştır. (BOA, C.EV, nr. 299/ 15249; C.MF: 5396; GŞS: 1410/ 62). Şehrin merkez camii olan eser, 2011 yılında Vakıflar idaresince de onarılmıştır.

Kitabelerin transkripsiyonu şöyledir:

1- Kuzey Cephe Kitabesi:

علمدار زاده یعنی حاجی اسماعیل افندی / ایدن بو معبد پاکى برای مسلمین احیا
کره سون خاندانندن اولوب بو صاحب الخیرات / مجدّد اوله رق ایتدی بو عالی معبدی انشا
یاپان بر جامعی عالمده مطلق اهل جنتندر / حدیث من بنا ايله مبشر اولدیلر زیرا
اوقوندقجه اذان پاك ادا اولدوقجه پنج اوقات / اوصاحب خیری مأجورایله دارینده مولا
فی ۱۷ م / یازلسه لوحه کوهرده لایق خیری تاریخی / کره سنده شو جامع ظاهر و باطنده پک اعلا / ۱۳۰۷

*Alemdarzâde yani Hacı İsmail Efendi'dir / Eden bu ma'bed-i pâk-i berâ-yı müslimîn ihyâ
Giresun hanedanından olup bu sahibu'l- hayrât / Müceddedi olarak etti bu âli ma'bedi inşâ
Yapan bir camii âlemde mutlak ehl-i cennet'tir / Hadis-i "men bene-e" ile mübeşşer oldular zira Okun-
dukça ezân-ı pâk edâ oldukça penc-i evkât / O sahib-i hayrı me'cur eyle dâreynde Mevlâ
Fî 17 Muharrem / Yazılsa levha-i gevherde layık-ı Hayrî tarihi /
Giresun'da şu camii zâhir ve bâtında pek a'lâ / 1307*

Mermer üzerine talik hatıyla işlenmiş olan bu kitabenin anlamı ise kısaca şudur:

Bu ibadethaneyi yeniden yaptıran, Giresun şehrinin ileri gelenlerinden Alemdaroğlu Hacı İsmail Efendi'dir. Burada temiz ezanlar okunup beş vakit namaz kılındıkça, Allah bu işi yaptıran şahsı Cennetiyle ödüllenecektir. Dünya ve ahrette makbul kabul edilen bu güzel amel, altından levhaya yazılmaya layıktır. 13 Eylül 1889.

2- Doğu Cephe Kitabesi:

صاحب الخيرات والحسنات

حاجي مطاط اغانك وقفدر سنه ١٠٧٢

مرحوم حاجي چالقي قبودانك ثلثندن خيراتيدير سنه ١٢٥٧

Sahibü'l-hayrât ve'l-hasenât

Hacı Mittad Ağa'nın vakfıdır. Sene 1072

*Merhum Hacı Çalık Kapudan'ın sülüsünden
hayratıdır. Sene 1257.*

Öyle anlaşılmaktadır ki, caminin doğu cephesinde kapı üzerinde bulunan sülüs hattıyla yazılı mermer kitabe, Hacı Çalık Kaptan'ın hayatta olmadığı 1889 yılındaki onarım sırasında hazırlanmıştır.

Eserin ilk banisi Hacı Mikdad Ağa'nın ismi de yanlışlıkla (مطاط) şeklinde yazılmıştır. Söz konusu iki kitabeden, caminin 1661 tarihinde Hacı Mikdad Ağa tarafından yaptırıldığını; sonra da 1841 yılında Hacı Çalık Kaptan ve 1889 yılında da Alemdaroğlu Hacı İsmail Efendi tarafından onarıldığını anlıyoruz. Tarihi kayıtlardan caminin kible tarafında bir de medrese bulunduğunu öğreniyoruz (BOA, C.MF, nr. 108/ 5396).

4- Kale Camii Kitabeleri

Eski kayıtlarda "Muhiddin Camii" imlasıyla da anılan cami, Kale Mahallesinde 415 ada ve 290

nolu parselde bulunmaktadır. Caddeden yüksekte bir platform üzerinde yer alan cami, kare planlı, merkezi tek kubbeli kesme taştan inşa edilmiştir. Mihrap ve minberin, aynı dönem özelliği göstermesi nedeniyle orijinal olduğu düşünülmektedir. Mihrabın yüzeyinde kıvrık ve dairesel süslemeler dikkat çekici niteliktedir.

Ahşap malzeme ile imal edilmiş olan minber ise aprika tekniğinde yapılmıştır. Son cemaat yeri bulunmayan caminin, minaresi kuzeydoğudadır. Söz konusu minare ana yapı ile uyumlu, kesme taştan ve tek şerefeli olarak inşa edilmiştir. Vaktiyle Lonca Mahallesi denilen iskân yerinde Muhiddin Ağa tarafından inşa edildiği tahmin edilen (BOA, C.EV, nr. 470/23796) eserin, kuzey duvarındaki kitabeden 1830 yılında Dizdarzâde eşi Ematullah Hatun tarafından yeniden yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Bugünkü şeklini ise Hacı Mustafa Efendi'nin 1913 yılında ikinci kez inşası ile kazanmıştır.

Camiye giriş, kuzeyde yer alan iki yanı sütünceli taş lentolu basık kemerli bir kapıyla sağlanmıştır. Asıl ibadet mekânını örten kubbeyi dört yönden küçük kuleler desteklemektedir. Batı etkisinde inşa edilmiş eserin mermer üzerine talik yazı tekniği ile işlenmiş kitabelerinden biri kapının üzerinde, diğeri ise sağında duvara gömülü vaziyettedir.

Söz konusu kitabelerin transkripsiyonu şöyledir:

1- Kapi Üzeri Kitabesi

حق یولنده ایتسه بر اهل غنا مسجد بنا / یاپدیدر جنتده بر بیت الصفا مولا اکا
یوم کشادی / دین پاک مصطفیٰ یه خدمت ایتدی / وار اوله اول صاحب الخیر دیانت انتم / ۱۵ رجب سنه ۱۳۳۰
یوم بازار/خامه تاریخ ناجی ایتدی بی پایان سجود/ برکوزل جامع بنا ایتدی الحاح مصطفیٰ/ ۱۷ حیران سنه ۱۳۲۸
۱۳۲۹ / ۱۳۳۰

کره سون متحیزان تجارندان صاری محمود زاده الحاح مصطفیٰ افندیکن اثر خیریدر

*Hak yolunda etse bir ehl-i gina mescid bina / Yaptırır Cennet'te bir beytû's-safa Mevlâ âna
Yevm-i küşadî/ Din-i pâk-ı Mustafa'ya hizmet etti / Var ola ol sahibü'l-hayr diyanet intimâ/
15 Recep, Sene 1330 Yevm-i Pazar / Hâme-i tarih-i nâci etti bi-payân sücûd /
Bir güzel camii' binâ ettirdi el-Hac Mustafa /17 Haziran Sene 1328 1329/1330
Giresun mütehayyizan tüccarından Sarımahmutzâde
el-Hac Mustafa Efendi'nin eser-i hayırdır.*

Mermer üzerine talik hatıyla işlenmiş olan bu kitabenin anlamı kısaca şudur:

Allah için bir zengin, mescit yaptırsa Allah da ona Cennet'te bir ev yapar. Bu ibadet haneyi 1913'te Giresun tüccarlarından Sarımahmutzade Hacı Mustafa Efendi yaptırmıştır.

2- Duvar Kitabesi

کوهر عصمت اولان زوجه دزداز زاده / اولدی بو جامعی انشایه موفق جانم
اوله بر جامع روشکه متور قلمش
الی انوار عبادتله اولو سبحانم / سکا بو بیتله مقصودی ایلر ایما
هله بو جامع پاکیزه یه کل سلطانم
ای جماعت قیلکز بکه تمایله نظر / جنته بکره مده وارمی بنم نقصانم
حشره دک ایله سون اولادلریله مسرور
ویرمسون انلره آلام وکدر یزدانم / کلک جوهرله یازلسون اکا طالب تاریخ
قیلدی بو معبدی بنیاد امة الله خانم
نوری دده ۱۲۴۶

*Gevher-i ismet olan zevce-i Dizdarzâde / Oldu bu camii inşaya muvaffak canım
Öyle bir cami-i rûşen ki münevver kılmış
Anı envâr-ı ibâdetle ulu sübhanım / Sana bu beytle maksudunu eyler ima
Hele bu camii-i pakizeye gel sultanım
Ey cemaat! Kiliniz bana tamamıyla nazar / Cennet'e benzemede var mı benim noksanım.
Haşre dek eylesün evladlarıyla mesrûr
Vermesin onlara âlâm ve keder Yazdan'ım / Kilk-i cevherle yazılsın ana talib tarih
Kıldı bu ma'bedi bünyâd Emetullah Hanım.
Nuri Dede-1246*

Mermer üzerine talik hattıyla işlenmiş olan bu kitabede, ibadethanenin iffet abidesi Dizdarzade eşi Emetullah Hanım tarafından 1830 yılında yaptırıldığı anlatılmaktadır. Aynı tarih bir önceki satırda ebced hesabı ile de düşünülmüştür.

5- Soğuksu Camii Kitabesi

Nizamiye Mahallesi'nde 89 ada ve 1 nolu parselde bulunan Soğuksu Camii, dıştan 142 m² olup, dikdörtgen planlı kesme taştan inşa edilmiştir. Son cemaat yeri olmayan caminin kuzeyinde, biri sonradan yapılan diğeri tadilat sırasında kapatılan, iki kapısı vardır. Kırmızı çatı Marsilya kiremitle kaplıdır. Dış cephesi ve iç mekânı sade bir görünüme sahiptir. Ahşap sütunlar üzerindeki mahfil 1979 yılında yıkılarak, cami içine beton kat ilave edilmiştir. Kesme taştan mamul mihrap orijinaldir.

Ana yapıya sonradan ilave edildiği anlaşılan tek şerefeli beton minare ile yeni yapılan minberin mimarî bir özelliği yoktur.

Caminin ilk inşa tarihi tam olarak bilinmemektedir. Kitabesinde Müslim Bey adlı bir hayırsever tarafından 19. yüzyılın ikinci yarısında yapıldığı belirtilmiştir. 1896 yılında Giresun kaymakamı Mehmet Rüştü Bey tarafından yeniden yaptırılmıştır (İl Yıllığı 1973: 15). Onarım sırasında beton ile kapatılmış olan ana kapı üzerindeki mermer kitabelerden besmele olanı sülüs, asıl kitabe ise talik hattıyla yazılmıştır.

Önemli bilgileri içeren kitabeler şöyledir:

1- Taç Kitabesi

بسم الله الرحمن الرحيم

لا اله الا الله محمد رسول الله

هجرى سنة ١٣١٣

Bismillahirrahmanirrahim
La ilahe illallah Muhammedün rasulullah
Hicri Sene-1313

2- Asıl Kitabesi

جناب حق و فیاض مطلق اشو جامع شریفك بانى اولان مسلم نام ذالك روحنى شاد
اعانتا و توسيعاً تجلید و انشاسه بادنى مستقل اولان كره سون قائممقامى محمد رشدى بكیده دلشاد
و سكراتنى آسان و حسن خاتمه احسان بیورسون آمین و بجاه سید المرسلین مستجاب باد
سنة هجرية ١٣١٣ شوال ٢٨ / صالح صفوت طربزونى / سنة رومى ١٣١٢ عارت ٣٠

Genab-ı Hak ve feyyaz-ı mutlak iş bu cami-i şerifin
bâni-i evveli olan Müslim nâm zâtın ruhunu şad
lâneten ve tevsî'an tecdîd ve inşasına bâdi-i
müstakıl olan Giresun Kaîmmakâmı Mehmet
Rüşdi Beyin de dil şâd /
Ve sekerâtını âsan ve hüs-n-i hâtıme ihsan buyur-
sun, âmin. Ve bi-câhi seyidi'l-mürselîn müstecâb
bâd Sene-i Hicriye 1313 Şevval 28 /
Salih Safvet Trabzonî /
Sene-i Rumî 1312 Mart 30

Hortumzade (Gemilerçekeği) Camii Kitabesi, Caminin giriş kapısı üzerine, taş vakfiye formunda yerleştirilmiş olan mermer talik yazılı kitabe

Mermer üzerine talik hatıyla işlenmiş olan bu kitabenin anlamı kısaca şudur:

Evvela bu camiye yaptırının Müslim adlı zatın ruhunu Allah şad eylesin. Yeniden yapımına önyak olan Giresun kaymakamı Mehmet Rüştü Bey'in güzel amelini Allah kabul etsin. Cami 12 Nisan 1896 yılında yenilenmiştir. (Hattat: Trabzonlu Salih Safvet).

Caminin kuzeybatı köşesinde duvar içine yerleştirilmiş olan bir sokak kitabesinde ise "Giresun Mülkiye Kaîmmakâmı Rüştü Bey Caddesi sene 1313" ifadesi yer almaktadır.

6- Hortumzade (Gemilerçekeği) Camii Kitabesi

Gemilerçekeği mahallesinde 578 ada ve 1 nolu parselde bulunan cami, dıştan 334 m² olup; dik-dörtgen planlı ve kesme taştan inşa edilmiştir. Son cemaat mahalli bulunmayan camiinin kırma çatısı Marsilya kiremitle kaplıdır. İç mekânında ve dış cephesinde süslemeye pek yer verilmemiş, sadelik tercih edilmiştir. Ana yapıya sonradan ilave edildiği anlaşılan tek şerefeli beton minareye çıkış, cami içinden sağlanmaktadır. Tek giriş kapısı üzerindeki kitabe, yapının tarihi hakkında ayrıntılar sunmaktadır.

Kitabesinde Hortumzade Hacı Hüseyin Ağa tarafından önceleri bir mescit olarak inşa edildiği belirtilmektedir. Zamanla harap olan bu mescidin yıkılarak, Sarıalemdârzade Mehmet İzzet Kapitan kızı Hatice Hatun adına 1884'de yeniden inşa edildiği anlaşılmaktadır. Cami 2011 yılında Vakıflar idaresince restore edilmiştir (İl Yıllığı 1973: 15).

Caminin giriş kapısı üzerine, taş vakfiye formunda yerleştirilmiş olan mermer talik yazılı kitabenin transkripsiyonu şöyledir:

اثر ابقای نامه هر زمانده باعث اولدقجه
متبرّات ايله عالم نوبنو اولمقده در عالی
بنا ایتمش ایدی بو مسجدی وقت اوانلده
خیر صاحببرندن خورطوم اوغلی صرف ایدوب مالی

*Eser ibkâyı nâme her zamanda bâis oldukça
Müteberrât ile âlem nev be-nev olmaktadır âli
Bina etmiş idi bu mescidi vakt-i evailde
Hayır sahiplerinden Hortumoğlu sarf edüp malı*

وقت کچدکجه کیسهه باقما مش کیت کیت خراب اولمش
نیجه بیل بویله قالمشدی صلوّاة خمسہ دن خالی
شرفلندکجه سمتی احتیاجه دوشدیلر محضا
یکینمکدی باشند باش اهلینک هپ آمالی

*Vakit geçtikçe kimse bakmamış git gide
harap olmuş
Nice yıl böyle kalmıştı salevât-ı hamseden hâli
Şereflendikçe semti ihtiyaca düştüler mahza
Yenilenmektî baştanbaş ahalinin hep âmâli*

بوکا صاری علمدار ذاده یی قیلدی خدا البق
صاغ اولدقجه جهانده بویله شیر اولسون اشغالی
یانندن چشمه یی بالایه نقل ایتدی اساسندن
یرین قیلدی علاوه مسجدده اولذاتک اقبالی

*Buna Sarıalemdârzade'yi kıldı Hüdâ elyak
Sağ oldukça Cihanda böyle şeyler olsun eşgâli
Yanından çeşmeyi balâya nakletti esasından
Yerin kıldı ilave mescide ol-zatın ikbâli*

تمل قازدی یکیدن قوردی بر عالی بنا حقا
سیلندی خاطرندن هر کسک اسکی خراب حالی
الندن کلسه هپ وارن بتون خیراته صرف ایلر
حقیقتنده یالان اولماز بولنماز درسم امثالی

*Temel kazdı yeniden kurdu bir âli bina Hakkâ
Silindi hatrından herkesin eski harap hâli
Elinden gelse hep varın bütün hayrâta sarf eyler
Hakikatte yalan olmaz bulunmaz dersem emsali*

امامك اسكى وقفنه علاوده قىلدى بر بغچه
كورولدىكجه سورولسون خدمتتده بر كون اهمالى
مؤذن يوق ايدى احداث ايدوب بر بغچه وقف ايتدى
قيد دوشدى سجل وقفه شمدى اولدى اكمالى

İmamin eski vakfına ilave de kıldı bir bağçe
Görüldükçe sorulsun hizmetinde bir gün ihmali
Müezzin yok idi ihdas edip bir bağçe vakf itti
Kayd düştü sicilli vakfa şimdi oldu ikmâli

موفق ايلسون مولا نيجه خير و متبراته
سروريتله كچسون هر كونى دنياده هر سالى
بيك اوچيوبر جمادى الآخرنده هبة لله
هنوز عزت قيودانه ميسر اولدى اكمالى

Muvaffak eylesün Mevlâ nice hayr u müteberrâta
Sururiyetle geçsün her günü dünyada her sâli
Binüçyüzbir Cemaziyelahir'inde hibeten lillah
Henüz İzzet Kapudana müyesser oldu ikmâli

Giresun şehrinde “taş vakfiye” niteliğine sahip tek eser olan bu kitabeden, caminin tarihi gelişimi hakkında önemli ayrıntılar elde ediyoruz. Beyaz mermer üzerine talik hatıyla işlenmiş olan kitabenin anlamı özetle şöyledir:

Hayırsever bir aile olan Hortumoğlu bu ibadethaneyi yaptırmış, zamanla imarı ihmal edilmiş, beş vakit namaz kılınamaz duruma gelmiştir. Sonra da SarıalemDarzade binayı yenileyerek yanına bir de çeşme yapmış, böylece harap hali unutulmuştur. Müezzin atanması için bahçe vakfedilmiş, son olarak 1301 yılında İzzet Kaptan ibadethaneyi tamamlamıştır.

B- ŞEHİRDE DİĞER VAKIF ESER KİTABELERİ

1- Çeşme Kitabeleri

a) Eşref Efendi (Kale Camii) Çeşmesi

Kale Camii'nin bahçe duvarına gömülü vaziyette bulunan mermer çeşme, şehrin ileri gelen ailelerinden Sarımahmutzade Hacı Mustafa Efendi'nin oğlu Eşref Efendi tarafından 1926 yılında yaptırılmıştır.

Talik hatıyla yazılan mermer kitabenin transkripsiyonu şöyledir:

کره سونلى صارى محمود زاده
حاجى مصطفى افنديک مخدومى
اشرف افنديک خيراتيدر
سنه ۱۳۴۰ سنه ۱۳۴۳

Giresunlu Sarı Mahmut zade
Hacı Mustafa Efendi'nin mahdumu
Eşref efendinin hayratıdır.
Sene 1340 Sene 1343

b) Hattatzâde (Hacı Hüseyin Camii) Çeşmesi

Hacı Hüseyin Camii'nin doğusunda, bahçe içinde bulunan çeşme, Hattatzade Ömer Ağa tarafından 1902 yılında kesme taştan inşa edilmiştir. Mimari özellik bakımından emsal çeşmeler arasında sanat değeri en fazla olan eserdir. Çeşme sütüncelerle 10 yüze bölünmüş olup, sütünceler arasında yuvarlak kemerli nişler bitki motifleriyle dekore edilmiştir. Mermerden yapılmış olan kitabesi sülüs hatıyla yazılmıştır.

Oldukça kısa durumdaki kitabe şöyledir:

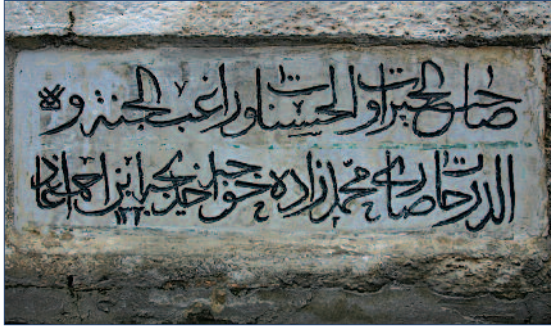
حطاط زاده حاجى عمر اغانى خيراتيدر ۱۳۱۹

Hattatzâde Hacı Ömer Ağa'nın hayrâtıdır. 1319.

c- Hoca Hanım Çeşmesi

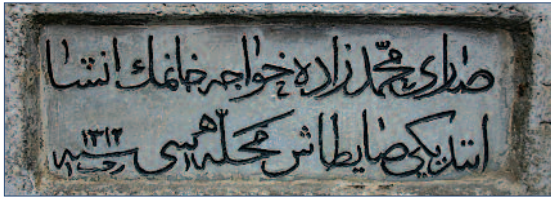
Osmaniye Mahallesi Saytaş Mevkiindeki Hoca Hanım Çeşmesi, bugün için harap bir vaziyettedir. Çeşme üzerinde iki kitabe vardır. Beyaz mermer üzerine sülüs hatıyla yazılmış olan kitabeden, hayır sahibinin Sarımehmetzade Ahmet Ağa kızı Hoca Hatice Hanım olduğu anlaşılmaktadır. 1902 yılında yapıldığı anlaşılan çeşme, kesme taştan çift sivri kemerli olup, sütüncelerle desteklenmiştir.

Kitabelerin transkripsiyonu şöyledir:

صاحب الخيرات والحسنات وراغب الجنة و
الدرجات صارى محمد زاده خواجه خديجه ابن احمد اغا
١٣٢٠

*Sahib'ül-hayrât ve'l-hasenât ve rağib'ül-cennet ve'
d-derecât Sarî Mehmetzâde Hoca Hatice ibni
Ahmed Ağa 1320*

صاري محمد زاده خواجه خانمك انشا
ايتديكي صايطاش محله سى ١٣١٢

*Sarı Mehmetzâde Hoca Hanım'ın inşâ
Ettiği Saytaş Mahallesi Sene Recep 1312*

c- Fatma Hanım Çeşmesi

حمزه باش اوغلى عمر
زوجه سى فاطمه نك خير اتيدر
فى كانون اول ١٣٣٩

*Hamzabaşoğlu Ömer
Zevcesi Fatma'nın hayrâtıdır
Fî Kânunievvel 1339*

Mimari bakımından fazla özelliği bulunmayan çeşmenin kitabesi, üzerine sonradan yapıldığı anlaşılan briket bir duvara yapışık vaziyettedir. Kitabe beyaz mermer üzerine talik hattıyla yazılmıştır. Kitabeden, çeşmeyi yaptıran hayırsever kişinin Hamzabaşoğlu Ömer'in eşi Fatma Hanım olduğu ve eserin Aralık 1923 yılında yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Bugün için çeşme kullanılmaz vaziyettedir.

d- Müze'deki Çeşme Kitabeleri

Giresun Müzesi'nde (biri mahzende, diğeri bahçede) bulunan iki adet çeşme kitabesini de burada zikretmek gerekir. Mahzendeki mermer kitabeldeki ifadelerden, çeşmenin Hacı Hüseyin Mahallesi'nde oturan Himmetzâde Hacı Muhammed Ağa'nın mahdumu Mustafa Ağa tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

Söz konusu kitabe şöyledir:

صاحب الخيرات

و الحسنات حاجى حسين محله سنده

همة زاده حاجى محمد اغانك

مخدومى مصطفى اغانك خير اتيدر

فى رمضان سنه ١٣٣٠

*Sâhib'ül-hayrât
ve'l-hasenât Hacı Hüseyin Mahallesinde
Himmetzâde Hacı Muhammed Ağa'nın
mahdumu Mustafa Ağa'nın hayrâtıdır.
Fî Ramazan sene 1330.*

Müze bahçesinde bulunan diğer kitabe ise bir çeşmenin ön yüzü olarak yontulmuş yekpare mermerin orta yerinde bulunmaktadır. Madalyon şeklindeki kitabenin isim kısmında harfler eksik olduğu için eserin banisi tam olarak tespit edilememiştir. Okunabilen kısmıyla kitabe şöyledir:

صاحب
الخيرات و الحسانات
طوبال زاده عثمان آغا
سنه ... ١٣

*Sâhibü
'l-hayrât ve'l-hasenât
Topal zade Osman Ağa
Sene 13*

2- Memleket (Millet) Bahçesi Kitabesi

Eski Hükümet Konağı önünde 97 ada ve 12 nolu parselde bulunan Memleket Bahçesi, 1902 yılında Giresun Kaymakamı Ziya Bey ve Belediye Başkanı Kaptan Yorgi Paşa'nın ortak çabaları ile yaptırılmıştır. Bugün halk arasında daha çok "Millet Bahçesi" diye anılan bu yer, şehrin tarihinde ikinci mesire/park yeridir.

Bahçeye kesme taştan yapılmış bir taç kapıdan girilir. Taç kapı üzerinde üç adet kitabe bulunmaktadır. Girişin sağına ve soluna yapılan çeşmelere ve kapı

üzerine rik'a hattıyla yazılmış olan kitabelerin transkripsiyonu şöyledir:

1- Tepe Yazısı

اشبو مملکت پغچه سی قائممقام میر ضیا و بلدی رؤسی قبودان
یورکی پاشا و اهالی بلده نک اثر غیرت همیتله
یاپلمشدر

*İş bu Memleket Bağçesi Kâimmakâm
mir Ziya ve Belediye reisi Kapudân
Yorgi Paşa ve ahali-i beldenin eser-i
gayret ü himmetiyle yapılmıştır.*

2- Sağ Çeşme Yazısı

مملكتك اكتساب عمراننه مساعي مخصوصلری مصروف

اولان والی سابق قدری بك مرحومك روحنی

احیا ایچون یاییلمشدیر سنه ۱۳۱۸

*Memleketin iktisâb-ı umrânına mesâ'î-i
mahsusaları masrûf
olan Vâli-i sâbık Kadri Bey merhumun ruhunu
ihya için yapılmıştır. Sene 1318*

3- Sol Çeşme Yazısı

مملكتك اكتساب عمراننه مساعي مخصوصلری مصروف

اولان والی سبق سری پاشا مرحومك روحنی

احیا ایچون یاییلمشدیر سنه ۱۳۱۸

*Memleketin iktisab-ı umranına
mesâ'î-i mahsusaları masrûf
olan Vâli-i sâbık Sırrı Paşa merhumun ruhunu
ihya için yapılmıştır. Sene 1318*

C- SONUÇ

Bazıları “taş vakfiye” niteliği taşıyan bu eserlere bakarak, söz konusu eserlerin yapım tarihlerini, yaptıran kişileri, yapan ustaları ve yapılaş amaçlarını öğrenmiş olduk. Hatta sadece eserler hakkında bilgi edinmedik; eski yazı, kabartma ve süsleme sanatımızın örneklerini de tanımış olduk.

Görüldüğü gibi, bugüne ulaşabilen az sayıdaki kitabelerde bile Giresun şehrinin kültürüne, tarihine ışık tutma konusunda önemli ayrıntılar yer almaktadır. Nitekim Müze bahçesinde muhafaza edilen iki satırlık yarım kitabeden, önemli bir vakıf eser durumundaki Kapu Camii’nin hangi tarihte ve kim tarafından yaptırıldığını öğrenebiliyoruz. Bu kısa bilgi bile şehrin tarihinde çok önemli, kilit niteliğinde bir ayrıntıya ulaşmamıza imkân sunmuştur. Bu nedenle kitabeler, üzerinde bulundukları yapıların kimliklerini, dolayısıyla da şehirlere dair hikâye özetlerini gelecek kuşaklara taşımak gibi önemli bir misyona sahiptirler.

Kısacası kitabeler, şehirlerin hafıza kodları, gizemli şifreleridirler. Kitabeler muhafaza edilebilirse, şehrin yaşanmış hatıraları da korunmuş olur. Giresun şehri bu konuda önemli bir talihsizliğe sahne olmuş, maalesef kayda değer miktarda hafıza kaybı yaşanmıştır. Şayet şehirdeki kitabelerin tamamı tahrip olmadan, eksilmeden günümüze ulaşabilseydi, geçmişe daha özgüvenle bakma imkânımız olacak, kimlik bilincinin gelişmesine olumlu katkı sağlamış olacaktık. Şimdi bize düşen mevcut eserleri muhafaza etmek, aslına uygun olarak bakım ve onarımını sağlamaktır. Bu mütevazı çalışma ile bir adım atılmasına, hareket oluşmasına vesile olabilirsek kendimizi bahtiyar addederiz.

KAYNAKLAR

1- Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşiv (=BOA)

- Evkaf Defteri (=Ev. D), nr. 1/28461; nr. 16104.
- Cevdet Evkaf (=C.EV), nr. 299/ 15249; nr. 470/23796.
- Cevdet Maarif (=C.MF), nr. 5396; nr. 108/ 5396.
- İrade-i Dâhiliye (İ.DH), 1319, Ra/7.
- Giresun Şer'iyeye Sicili (=GŞS), nr. 1410, s. 62, 163.

Trabzon Vakıflar Bölge Müdürlüğü

- Giresun Vakıf Defteri (=GVD), nr. 2255, s. 1-2.

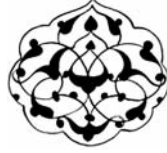
2- Kitaplar ve Makaleler

- Cumhuriyetin 50. Yılında Giresun*, (1973). Giresun Valiliği, Ankara.
- EMECEN, F. (2008). "Mittler ve Gerçekler Arasında: Giresun'da Seyyid Vakkas Efsanesi ve Giresunlu Seyyid Mehmed Paşa", *Uluslar arası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, V, (Güz), 87.
- FATSA, M. (2008). *XV ve XVI. Yüzyıllarda Giresun Sosyal ve Ekonomik Hayat*, Ankara.

SAMSUN/ÇARŞAMBA'DA ÇANTI TEKNIĞİNDE İNŞA EDİLMİŞ İKİ AHŞAP CAMİİ; USTACALI KÖYÜ CAMİİ VE KOCAKAVAK KÖYÜ CAMİİ

Eyüp NEFES*

Özet

Samsun yöresi, ahşap camiler bakımından oldukça zengin bir bölgedir. Yöredeki ahşap cami yapım geleneği yakın zamana kadar gelişimini sürdürerek devam ettirmiş gözükmektedir. Son yıllarda yapılan değerli çalışmalarla bu eserlerin çoğu tanıtılmıştır. Biz bu çalışmamızda, yeni tespit ettiğimiz Ustacalı Köyü Camii ile Kocakavak Köyü Camii'lerini tanıtmaya çalışacağız.

Anahtar kelimeler:

Samsun, Ahşap (Çanti) camiler.

TWO WOODEN MOSQUES BUILT WITH THE CANTI TECHNIQUE: USTACALI VILLAGE MOSQUE AND KOCAKAVAK VILLAGE MOSQUE.

Abstract

Samsun region is highly rich in terms of wooden mosques. It seems that the tradition of constructing wooden mosques has continued up until the present century. Various scholarly works have introduced and analyzed them. In this study, we will try to discuss two mosques found recently in Ustacalı Village and Kocakavak Village.

Keywords:

Samsun, Wooden Mosques

* Yard. Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Sanatları Tarihi Anabilim Dalı; eyupnefes@omu.edu.tr

Resim 1: Ustacalı Köyü Camii'nin batı cepheden görünümü

Resim 2: Ustacalı Köyü Camii'nin güney cepheden görünümü

Resim 3: Ustacalı Köyü Camii'nin doğu cepheden görünümü

Resim 4: Ustacalı Köyü Camii'nin kuzey cepheden görünümü

5, 60 x 5, 60 m ölçülerinde kare planlı harimi üç yandan saran revakların doğu ve batıdakileri 1, 30 m genişliğindeyken kuzeydeki revak oldukça geniş tutulmuştur. Yapının doğu ve batısındaki revaklar dörder ahşap direk taşınmaktadır. Çoğu basit kare kesitli direklerin bazılarının orta kısmı silindirik.

Kuzeydeki revakın ölçüleri 7, 23 x 4, 10 m şeklindedir ki harimin ölçülerine yakın bir alanı kaplamaktadır. Yapının ilk halinde, son cemaat mahalli şeklinde küçük olması gerektiğini düşündüğümüz söz konusu revakın, kuzeydeki duvara yazılı, 1937, 1939 tarihlerinde genişletildiği söylenebilir. Muhtemelen bu onarımlar sırasında revak, harimin kuzey duvarı hizasından itibaren dikme perdelerle kapatılmış olmalıdır. Kuzeydeki revak bu haliyle harimden sonra yapının önünde ikinci bir mekân gibi durmaktadır.

Yapıyı oluşturan meşe (yöre halkı meşe ağacına pelit adını vermektedir) ağacından mamul ahşap perdeler, 8 ile 8, 5 cm kalınlığında ve 35 ile 50 cm arasında değişen genişliklere sahiptir. Üst üste binen perdeler, kavilalarla sağlamlaştırılmıştır. Harimi oluşturan sekiz sıra ahşap yekpare perdeler köşelerde kurtboğazı geçmelerle birbirine bağlanmıştır. Duvarlarda görülen dövme demir çiviler yapının sağlamlığını artırıcı ek unsurlar olarak kullanılmış olmalıdır.

Camiye, doğu ve batıdaki revakların kuzeylerinde açılmış muhdes kapılarla

girilmektedir. Kuzey cephenin ortasında, günümüzde kilitli tutulan, bir kapıyla da aynı mekana girişin sağlandığı anlaşılmaktadır. Son cemaat revakının kapatılarak ayrı bir bölüm olarak düzenlendiği görülen bu kısımdan harime, kuzey cephedeki kapıyla simetrik, basık iki kanatlı bir kapı ile giriş sağlanmaktadır.

Harimin içi, güney cephede iki, doğu ve batı cephede birer olmak üzere toplam dört pencere ile aydınlatılmaktadır. İçten ve dıştan düzgün ahşap çerçeve içine alınan dikdörtgen açıklıklı ve giyotin kanatlı pencereler, dıştan yatay çubukluklu demir şebekelerle muhafaza altına alınmıştır. Doğu ve batıdaki pencereler ayrıca dıştan iki kanatlı ahşap şebekelerle donatılmıştır. Cami hakkında görüştüğümüz yaşlı köy sakinleri, güney cephedeki pencerelerin eskiden oldukça küçük olduğunu ve sonradan genişletildiğini söylemektedir.

Kible duvarının ortasında görülen mihrap, harime hafif çıkıntı yapan yarım yuvarlak niş formundadır

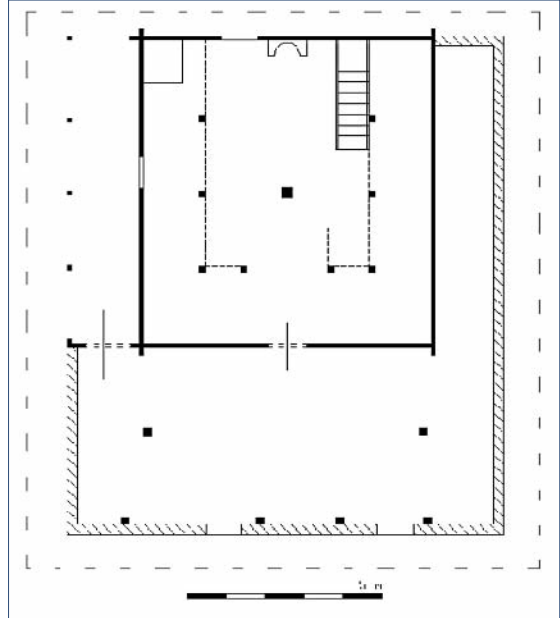
Resim 5: Ustacalı Köyü Camii'nin harimden görünümü

(Resim 5). Dikine çakılmış ince tahtalardan oluşturulan mihrabın sağında, batı duvarına yaslı ve oldukça sade yapılmış minber gözükmemektedir. Yapının tek tezyinatını teşkil eden süsleme, minber kapı tacinin üstünde görülen lale şeklindeki ahşap oymadır. Kuzeyde yer alan muhdes kadınlar mahfili, mihrap aksında yer alan ve çatıya destek veren 20 x 20 cm ebatlarındaki ahşap direğe dayandırılmıştır. Biraz gerideki iki küçük ahşap direk mahfile destek veren ilave unsurlardır. Harimin kuzeyinde yer alan söz konusu mahfile kuzeybatı köşede yer alan iskele biçimli bir merdivenle çıkılmaktadır.

Kocakavak Köyü Camii

Kocakavak Köyü Camii'ne, Çarşamba ilçe merkezinden deniz istikametine, Ustacalı Köyü Camii'nin yanından devam eden, yaklaşık 16-17 km.'lik asfalt bir yol vasıtasıyla ulaşılmaktadır (Harita 1). Eski bir

mezarlık içinde kurulu bulunan caminin inşa tarihi tam olarak bilinmemektedir. Harim girişindeki kapı üstündeki kitabede yer alan H. 1265 (M. 1848-1849) tarihi, onarım kitabesidir. Caminin, Ustacalı Köyü Camii'ne olan benzerliğinden hareketle her iki yapının yakın tarihlerde inşa edildiklerini tahmin ediyoruz. Dolayısıyla Kocakavak Köyü Camii'ni 15-18. yüzyıllara tarihlendirebiliriz. Cuma camii olarak inşa edilen yapı, halen civardaki Ustacalı, Akçatlar ve Tahtabahçe köylüleri tarafından Cuma, Bayram ve Teravih namazları için ibadete açılmaktadır (Çizim 2).

Çizim 2: Kocakavak Köyü Camii'nin planı (NEFES)

Ahşap kısımları çanti tekniğinde inşa edilmiş olan yapının orijinal halinin bütünüyle ahşap olması gerekmektedir. Batı revakı ve son cemaat mahalli revakı betonarme malzemeyele sonradan oluşturulmuştur. İçten düz ahşap tavanla örtülü, dıştan marsilya tipi kiremitlerle kaplı çatının saçakları, revakları da kapatacak şekilde geniş tutulmuştur. Kalın kütük ve iri taşlar üzerine kirişleme usulüyle kurulan caminin düz bir alana kurulu tabanı yerden bir miktar yükseltilmiştir. Ahşap tavanın, revakların ve son cemaat mahallin genel görünümünden yapının yakın zamanlarda esaslı bir tamirat gördüğü gözlenmektedir (Resim 6, 7, 8).

İçten 7, 30 x 7, 80 m ölçülerinde kareye yakın dikine dikdörtgen planlı harim, üç taraftan revaklarla sarılmıştır. Doğu cephedeki orijinal revak, beş adet basit kare kesitli direklerle taşınmaktadır. Güney cepheye yakın konumlandırılmış dört basamaklı basit bir merdivenle çıkılan doğu revakın kuzeyinde, camiye girişin sağlandığı muhdes bir kapı bulunmaktadır. Onarımlar sırasında betonarme malzemeyele

Resim 6: Kocakavak Köyü Camii'nin güneydoğudan görünümü

Resim 7: Kocakavak Köyü Camii'nin kuzeyden görünümü

Resim 8: Kocakavak Köyü Camii'nin güneyden görünümü

geniştirildiğini düşündüğümüz kuzey revakı, batı

revakı ile birlikte harimin önünde ayrı bir mekan gibi düzenlenmiştir. Dolayısıyla yapı dıştan, güney ve doğu cephesi ahşap, diğer cepheleri betonarme gözükmeye rağmen içeriye girildiğinde harimin bütünüyle ahşap olduğu fark edilmektedir.

Harimi oluşturan meşe ağacından mamul ahşap perdeler, 9 ile 10 cm kalınlığında ve 35 ile 40 cm arasında değişen genişliklere sahiptir. Yığma tekniğinde inşa edildiği için üst üste bindirilen ahşap perdeler kavilalarla sağlamlaştırılmıştır. Harim du-

varlarını oluşturan dokuz sıra ahşap perde köşelerde kurtboğazı geçmelerle birbirine bağlanmıştır.

Resim 9: Kocakavak Köyü Camii'nin harim kapısı

Harime, kuzey cephenin ortasında yer alan nispeten alçak tutulmuş iki kanatlı bir kapı ile girilmektedir (Resim 9, Çizim 3). Kapı kanatları ve söveleri yüzeyde boşluk bırakılmayacak biçimde tezyinlidir. Kapı sövelerinde S kıvrımlarına bağlı stilize lale ve yaprakları görülmektedir. İki kanatlı kapı kanatlarının her birinde ise ortada zencirek şeklinde yükselen kıvrık dalların uçlarına stilize ters lale ve yaprakları kondurulmuştur. Kapının batı kanadı biraz daha geniş olduğundan buradaki süslemeler doğu kanadındaki süslemelerden biraz daha yayvandır.

Kapının atkısı üzerindeki yatay dik-dörtgen Osmanlıca kitabe üç bölüm halindedir. Birinci ve ikinci bölümler birbirlerinden kabartma dikey bir çizgi ile ayrılmış durumdadır. İkinci ve üçüncü bölümler ise muhteva farklılıkları göz önünde tutularak tarafımızdan ayırt edilmiştir.

Girişin batısında kalan Celi Sülüs hatlı kitabenin ilk bölümünün Osmanlıca yazılışı ve okunuşu şu şekildedir.

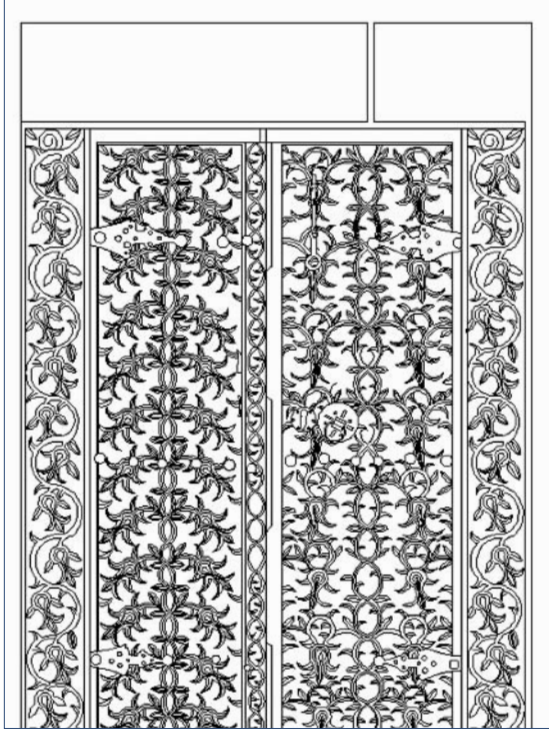
Bismi'-llâhi'r-rahmâni'r-rahîm
Allahü'mme yâ müfettiha'l-ebvâb
İftah lenâ hayra'l-bâb
Accilû bi's-salâti kable'l-fevt
Ve accilû bi't-tevbeti kable'l-mevt

بسم الله الرحمن الرحيم
اللهم يا مفتاح الأبواب
افتح لنا خير الأبواب
عجلوا بالنصلاة قبل الموت
وعجلوا بالتوبة قبل الموت

Arapça olan bu bölümün Türkçe anlamı şu şekildedir:

“Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla

*Ey Allahım ey kapıların açıcısı
Bize kapının hayırlısını aç
Vakti geçmeden namaz için,
Ölüm gelmeden de tevbe için acele edin.”*

Çizim 3: Kocakavak Köyü Camii'nin kapı süslemeleri (ÇELİK)

Girişin doğusunda kalan bölümdeki kitabe kısmen bozulduğundan tam olarak okunamamaktadır. Celi Sülüs hatlı Osmanlı Türkçesi ile yazılı kitabenin okunabilen kısımları şu şekildedir.

Bu makâm-ı ârif ... tûbâ lehüm hüsnü'l-meâb
بو مقام عارف ... طوبى لهم حسن المآب
Sicnolub gâfillere veyl lehüm yevme'l-hisâb
سجن الوب غافلله ويل لهم يوم الحساب
Hasr oldî mü'minler mescidîn ta'mirine inemâ
حسر اولدي مؤمنلر مسجدون تعميرينه انما
Ya'muru Kelâmında mübeyyen fi'l-kitâb

يؤمر كلامنده مبين فى الكتاب
يا الهى ... سكا قيل سبب
Yâ ilâhî ... sana kıl sebep
Secdehâne mağfiret ile kıl rikâb

سجده حائه مغفرت اله قيل ركاب
Suçunu afv etmiş ente gaffârü zünûb sene 1265
سجنى عفو اتميش انت غفار ذنوب سنة ١٢٦٥

Kitabenin okunabilen kısımdan anlaşılan ifadeler şu şekildedir:

“Bu yer, ... onlara müjdeler olsun ki güzel dönüş yeri onlarındır.

Gafiller için hapis gibidir. Hesap gününde vay onların haline.

Mü'minler mescidin tamirine adadılar kendilerini Kitabda (Kur'an) “innemâ ya'muru” (Allah'ın mes-citlerini ancak mü'minler ... imar eder) kelamında belirtildiği gibi.

Ey Allahım ... mağfiret ile gözet.

Suçunu bağışlamış. Sen günahları çok bağışlayan-sın. Sene 1265 h. -1848/49m.”

Son bölümün Osmanlıca yazılışı ise şu şekildedir:

Lâ ilâhe illellâh Muhammedün rasûlüllâh

لا اله الا الله محمد رسول الله

Kâle Rasûlüllâh sallelâhu aleyhi vesellem

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم

Meclisü'l-ilm ravzatün min riyâzi'l-cenneti

مجلس علم روضة من رياض الجنة

Arapça olan bu bölümün anlamı şöyledir:

“Allah'tan başka ilah yoktur. Muhammed Allah'ın rasûlüdür.

Rasulullah (sav) şöyle buyurdu:

İlim meclisi cennet bahçelerinden bir bahçedir.”

Kitabenin okunabilen kısımlarından bunun bir tamir kitabesi olduğunu anlıyoruz. Öyle anlaşıyor ki H. 1264 (M. 1848/1849) yıllarında cami esaslı bir onarım geçirmiş ve kapı kenarlarındaki süslemeler ile kitabe söz konusu tarihte yerini almıştır.

Harimin içi, güneyde alt ve üst katlarda birer, doğu cephede yine bir olmak üzere üç pencere ile aydınlatılmaktadır. Oldukça geniş tutulan güneydeki pencerelerin muhdes oldukları anlaşılmaktadır. Doğudaki ahşap lokmalı pencere, caminin orijinal tek penceresi olması lazımdır. Söz konusu pencere üstünde, dışta kazıma yoluyla “Bafralı hatip oğlu Paşa Efendi 1323 (1905-1906)” yazısı görülmektedir (Resim 10).

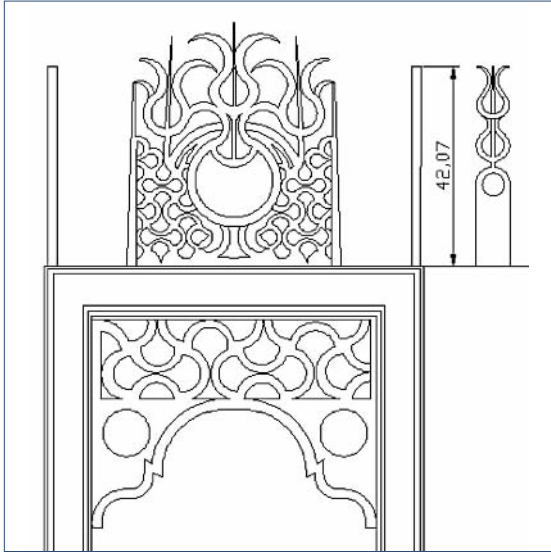
Resim 10: Kocakavak Köyü Camii'nin ahşap lokmalı penceresi

Kible duvarının ortasında görülen mihrap, harime hafif çıkıntı yapan yarım yuvarlak niş formundadır (Resim 11). Güneydoğu köşede yer alan vaaz kür-

Resim 11: Kocakavak Köyü Camii mahfilinden harimin görünümü

süsü, boğumlu korkulukları olan sade bir unsurdur. Güneybatı köşede yer alan minber ise nispeten sade görüne de kapı taç kısmında, uçlarında lale bulunan ajurlu süslemelere sahiptir (Çizim 4).

Çizim 4: Kocakavak Köyü Camii'nin minber kapı tacındaki süslemeler (ÇELİK)

U şeklinde harimi dolanan kadınlar mahfiline kuzeyde dört, yanlarda ikişer direk destek vermektedir. Kuzeydeki direkler altta ve üstte kare, ortada silindiriktir. Silindirik kısmın üst kısmında görülen elbise tutacakları, sütunların oyulmasıyla elde edil-

miş olup oldukça ilgi çekicidir (Çizim 5). Mahfil kol-larına destek veren alt ve üstte kare kesitli direklerin ortası pahlanarak poligonal hale getirilmiştir.

Mihrap mihverinde görülen 23 x 21 cm ebatlarındaki ahşap sütun, çatıya destek vermektedir. Söz konusu sütunun alt ve üstte kare ortası silindiriktir.

Mahfile, kuzeybatı köşede yer alan iskele biçimli bir merdivenle çıkılmaktadır. İçten lambrilerle kaplı çatıya mahfilin kuzey cephesindeki direklerin şakuli hizasına yerleştirilen direkler destek vermektedir. Sözü edilen direklerin alt ve üstte kare ortası ise silindiriktir.

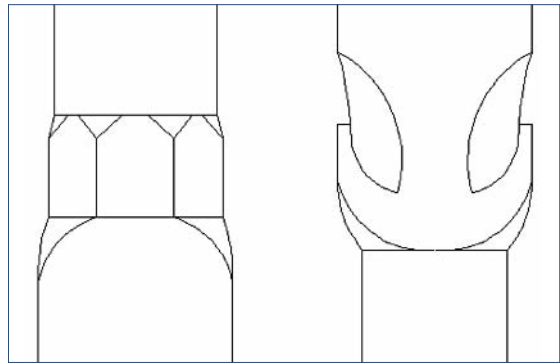
Değerlendirme

İncelemiş olduğumuz camilerin etrafında eski bir mezarlık bulunmaktadır. Bölgede inşa edilen pek çok caminin konumlarını dikkate aldığımızda bu uygulamanın, istisnaları olmakla beraber genel bir kabul gördüğünü söyleyebiliriz. Bu camiler birkaç köyün ortaklaşa kullandıkları Cuma Camii olarak inşa edildiğinden çevreleri de zamanla mezarlık haline gelmiş olmalıdır.

Samsun yöresi ahşap camileri, Y. Can'ın ilgili araştırmasında plan bakımından iki gruba ayrılmıştır (Can, 2004: 70). Bu sınıflamaya göre, birinci grubu oluşturan ve nispeten daha eski tarihli camilerde, derinlemesine bir harim, harimi iki yandan kuşatan revaklar ve yapının önünde yer alan son cemaat mahalli görülmektedir. İkinci gruptaki camiler ise, genellikle revaksız olup bir harim ve önünde yer alan son cemaat mahallinden ibarettir. İncelemiş olduğumuz her iki cami de plan bakımından, nispeten daha erken dönemlere ait birinci grup camilerle benzeşmektedir.

Her iki cami, yapım tekniği olarak birbirine oldukça benzediklerinden birbirlerine yakın tarihlerde inşa edilmiş olmaları kuvvetle muhtemeldir.

Yapıları incelerken harim kapılarının basık yapılması dikkatimizi çekmişti. Cami ile ilgili görüşlerini aldığımız yöre halkı kapıların bu şekilde basık yapılmasının nedenini, ibadet mekânına girişte saygı ifadesi olarak başı eğmek olarak izah etmektedirler (bölgedeki pek çok ahşap camide girişler bu şekildedir Can, 2004; Bayraktar, 2005; Bayhan, 2009; Yavuz, 2009; Nefes, 2009).

Çizim 5: Kocakavak Köyü Camii'nin sütunlarından ayrıntı (ÇELİK)

İncelediğimiz camilerin her ikisinde de mahfil katı bulunmaktadır. Ustacalı Köyü Camii'nde mahfil kuzey cephede yer alırken Kocakavak Köyü Camii'nde mahfil U şeklindedir. Yalnız Kocakavak Köyü Camii'ndeki harim düzenine dikkatle bakıldığında mahfilin kollarının muhdes olduğu anlaşılmaktadır. Samsun yöresindeki erken döneme ait Çantı camilere bakıldığında bu camilerde mahfilin olmadığı ya da sadece kuzey cephede yer aldığı görülmektedir (Can, 2009; Bayraktar, 2005). Bu durumda akla, camilerin ilk inşa edildiklerinde mahfilsiz sonra ihtiyaca binaen önce kuzeyde bir mahfil daha sonra U şekline dönüştürülmüş bir mahfil düzeni yapılmış olabileceği gelmektedir.

Ustacalı Köyü Camii sade ve gösterişsiz bir yapıdır. Süsleme olarak sadece minber kapı tacındaki lale formunu zikredebiliriz. Kocakavak Köyü Camii ise az da olsa tezyinatlıdır. Kapı sövelerinde gördüğümüz lale motifi dizilerinin benzerleri Çarşamba-Porsuk Köyü Camii kapı ve minberi ile Ordu İkizce Laleli Camii kapı kenarlarında görülmektedir (Bayraktar, 2007: 541, 542; Bayhan, 2009: 62). Benzer süsleme unsurları özellikle Trabzon yöresindeki camilerde oldukça fazla görülmektedir. Bu anlamda Uzungöl Filak Mahallesi Camii harim kapısı ve minber aynalıklarında, Akdoğan Köyü Büyük Mahalle Camii kapısında, Taşören Köyü Camii harim kapısı ve minber aynalıklarında, Çambaşı Köyü Orta Mahalle Hacı Ömerli Camii kapısında, Taşkiran Köyü Merkez Camii kapısında, Ataköy Tuna (Lugar) Mahallesi Mescidi kapısında, Taşlıgedik Köyü Camii kapısında, Akköse Köyü Camii kapısında ve Tüfekçi Köyü Camii harim kapısında benzer stilize lale motifleri görülmektedir (Yavuz, 2009: 16, 18, 21, 24, 27, 30, 54, 67, 70, 99, 112). Yine minber kapı tacındaki ajurlu süslemeler lalelerle nihayetlenmektedir. Lale motifinin bu kadar sevilerek kullanılması, bu motifin ebced

hesabında Allah ibaresiyle aynı sayıya tekabül etmesinden kaynaklanmış olmalıdır. Bilindiği gibi Allah, lale ve hilal kelimeleri Osmanlıcada aynı harflerin farklı dizilişlerinden oluşmaktadır ve ebced hesabındaki sayısal değerleri 66'dır.

Taramalardan ulaşabildiğimiz kadarıyla Gürcistan'ın Acara bölgesinde de çantı camiler olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışma, çantı camilerle ilgili eksik hal-kaların tamamlanması adına önemli bir görevi üstlenme iddiasındadır. Fakat Gürcistan (Resim 12) başta olmak üzere diğer çantı camilerin tespit edilmesiyle çantı camilerle ilgili tam ve eksiksiz değerlendirmelerin yapılabileceği unutulmamalıdır.

Resim 12: Gürcistan Acara bölgesinde ahşap bir caminin içi
(A. Gürsoy'dan)

KAYNAKLAR

- Anonim (2009). *Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri*, Samsun: Samsun İl Özel İdaresi.
- Anonim. *Göğceli Camii'nin Yaşı Bilimsel Olarak Saptandı*. Ahşap, (8), 27-28.
- Ayverdi, E. H. (1989). *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri (Ertuğrul, Osman, Orhan Gaziler, Hüdavendigâr ve Yıldırım Beyazıt 630-805 (1230-1402) I*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Bayhan, A. A. (2005). "Ordu/İkizce'den Bir Ahşap Camii: Laleli (Eski) Camii". *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (14), 1-22.
- Bayhan, A. A. (2006). "Ordu'da Yeni Tespit Edilen Camiler". *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (16), 33-48.
- Bayhan, A. A. (2009). "Ordu'dan Bazı Tarihi Ahşap (Çantı) Camiler". http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt2/sayi7pdf/bayhan_ahmet_ali.pdf, 55-84.
- Bayraktar, M. S. (2005). *Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Bayraktar, M. S. (2006). "Samsun'da Türk Mimarisinin Gelişimi", *Geçmişten Geleceğe Samsun 1*. Kitap, s. 399-425.
- Bayraktar, M. S. (2007). "Samsun Çarşamba'da Taceddinoğulları ve Osmanlı Dönemine Ait İki Ahşap Eser; Ordu ve Porsuk Köyü Camileri". *Geçmişten Geleceğe Samsun 2*. Kitap, 529-557.
- Bayraktar, M. S. (2009). "Samsun'da Anadolu Selçuklu ve İlhanlı Döneminden Kalan Tarihi Yapılar". http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt2/sayi7pdf/bayraktar_sami.pdf, 85-118.
- Can, Y. (2003). "Kastamonu ve Sinop Yöresinde Bulunan Ahşap Camiler." *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (14-15), 117-134.
- Can, Y. (2004). *Samsun Yöresinde Bulunan Ahşap Camiler*, İstanbul: Etüt Yayınları.
- Can, Y. (2007). "Samsun'da Bulunan İki Önemli Ahşap Eser Gökçeli ve Bekdemir Camileri." *Geçmişten Geleceğe Samsun 2*. Kitap, 509-527.
- Danışman, H. H. G. (1988). "Samsun Yöresi Ahşap Mimarisinin Gelenekselliği – Bafra, İkiztepe Arkeolojik Verilerinin ışığında Çarşamba Gökçeli Camii'nin İncelenmesi". *IX. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, (1), 135-144.
- Dönmez, E. E. N. (2008). *Wooden Mosques of the Samsun Region, Turkey from the Past to the Present*, England: Bar International Series 1820.
- Karpuz, H. (1990). "Trabzon'un Çaykara İlçesi Köylerinde Bulunan Bazı Camiler". *Vakıflar Dergisi*, (XXI), 281-298.
- Karpuz, H. (1992), *Rize*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Karpuz, H. (1993). *Rize Çayeli Ormancık Köyü Camii*. S. Ü. Selçuklu Araştırma Merkezi Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı, 253-262.
- Kuniholm, P. I. (1992). "A 1503- Year Chronology For The Bronze And Iron Ages: 1990-1991 Progress Report of The Aegean Dendrochronology Project". *VII. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 131-130.
- Kuniholm, P. I. (1996). "Aegean Dendrochronoloji Project: 1993-1994". *XI. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 181-187.
- Nefes, E. (2009). "Giresun'da Yeni Tespit Edilen Bir Ahşap Camii, Çaldağ Beldesi Melikli Mahallesi Tahtalı Camii". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 187-209, http://www.dinbilimleri.com/dergi/cilt9/sayi3/0903035_9.pdf.
- Nefes, E. (2009). *Samsun Yöresindeki Son Dönem Ahşap Camiler*, Samsun: Etüt Yayınları.
- Nefes, E. (2010). "Çarşamba'da Yıkılmak Üzere Olan Ahşap Camilerden Biri: Paşayazı Köyü Camii". http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt3/sayi14pdf/nefes_eyup.pdf
- Nefes, E. (2010). "Samsun'da Ahşap Bir Osmanlı Eseri, Ayvacık/Tiryakioğlu Camii". *OMÜİFD*, (28), 151-174. (http://dergi.samsunilahiyat.com/Makaleler/2101135818_20102808006.pdf)
- Nemlioğlu, C. (2001). "Göçeli (Gökçeli) Camii". *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler*, (II), 117, 136.
- Şahin, M. K., (2004). "Samsun-Çarşamba/Yaycılar-Şeyh Hâbil Köyü Camii". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2), 15-36.
- www.blogcu.com/blog-icerik/resim-goster/1280918912:aynurgursoy.jpg
- Yavuz, M. (2009). *Çaykara ve Dernekpazarı'nda Geleneksel Köy Camileri*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Yılmaz, E. (2001). "Taceddinoğulları Beyliği'nden Günümüze Açılan Pencere Ordu Köyü". *Barış Gazetesi*, Samsun, 2.

